Idel-Ural

34 (40) **Tatar legionьnьn atnalьq gazetasь** 22- August 1943

STAATS-BIBLIOTHEK PREUSSISCHER KULTURBESITZ

Kencьqьş frontьnda ber aj suqьşnьn jomqaqlarь

Belgorod, Orel janьnda Sovetlarnьn çəjge heçymgə xəzerleklәre Germaniə suqьş keclәre tarafьnnan ketmәgәndә tar-mar itelә başlauьna ajdan artьq vaqьt uzьp kitte. Kencьqьştaqь aj bujьna dәvam itkәn suqьş monn qәdәr tine bulmaqan rәveştә bardь. Bu suqьş aj bujь doşmannьn tuqtausьz qatь heçyme belәn xarakterlь. Bu suqьş tarixta in zur suqьş bulьp, tarix bitenә kerәcәk.

1943 nce jьlnьn çәjge heçyme әle tәmam bulqanь juq. Şunar qaramastan, uzqan ajnьn qatь suqьşlarьna taba borьlьp qarasan, anardan nәtiçә сьqarьp, qomumi xәlgә ricek tә'sir ityen әjtye qibn tygel. Kyp sandaqь xәrbi mәqlymatlar, şulaj uq rәsmi beldeгylәr ber ajlьq bu qajәt qatь suqьşqa jomqaq jasarqa memkinlek birәlәr.

Sovetlarnьn planь hәm anьn nigezlәre

Sovetlarnьn çәjge heçymnәre bik zur kylәmdә, xәtta qьşqь heçym keçennәn dә artьq kec belәn başlanьrqa tieş ide. Kuban kyper aldь nьqьt-[illegible] dәvamlь kerә[illegible] xәz[illegible]

Berence operatif maqsad — ikmәkkә baj bulqan Ukrainanь alьrqa ide. Inde tep strategik maqsad itep, Balkanqa poxod jasap Ken jaq Jevropaqa Angliә hәm Amerika qәskәrlәrenә teşәrgә jardәm kyrsәty ide. Sonqь vaqьtta dip әjtelmi. Şunьn ecen, Germaniәdә Stalinnьn çәjge heçymenen sonqь acu (yc) ikәnen jaxşь anladьlar. Bol'şeviklarnьn qatь, aculь heçymenә çәvap birergә, doşmanqa jana çәrәxәt jasarqa kirәk ide. Bol'şeviklarnьn qajәt zur xәzerlek belәn başlanqan bu heçymnәren qaqşatьrqa, keclәren sьnrьrqa kirәk ide.

Germaniәnen Sovet planьna qarşь bulqan strategik maqsadь menә nәr-

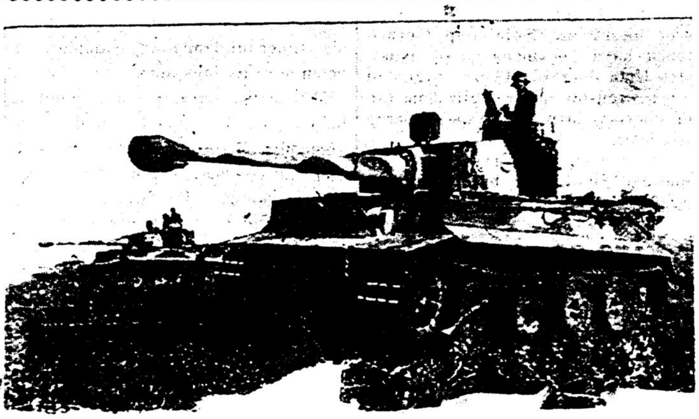

frontьnь başqa eleşlәrendә alьp barqan qatь heçymnәre xәlne yzgәrtә almadь. Kujbьjşevo janьnda Germaniә tarafьnnan kinәttәn jasalqan heçym, qajsь ki ike ken ecendә 18 000 әsir hәm 1400 tank hәm orudielәr alьnuь, bol'şeviklarqa Germaniәnen oboronasь dәhşәtle rәveştә qarşь heçym jasarqa sәlәxiәtle ikәnen kyrsәtte.

Bol'şeviklarnьn qanlь jomqaqlarь

Bol'şeviklarnьn xәzergé kendә keşe keclәren juqaltularь barlьq başqa vaqьtlarqa qaraqanda da zur әhәmiәtkә iә bulьp tora. Çәjge suqьşlarnьn ber ajlьq jomqaqь bol'şeviklarnьn qajәt kyp sanda keşelәren juqaltularьn acьq kyrsәtep tora. Bol'şeviklar, 69 164 әsir, 7847 tank, 3731 ocqьc, 3083 orudie hәm 1620 granatamjotlarьn juqalttьlar.

Germaniә baş komandalьqьnьn xisabь bujьnca bol'şeviklar barsь 600 000 keşelәren juqaltalar (şul sannan 300 000 gә jaqьnьn Orel belәn Belgorod arasьnda juqalttьlar). Sovetlarnьn kyp kenә byleklәre 60 % qa jaqьn keclәren juqaltalar.

Bu juqaltular yzlәren aqladьmь son? Şul caqlь zur juqaltular bәrәbәrenә bol'şeviklar nindi dә bulsa nәtiçәlek unьşlarqa ireştelәrme? [illegible]
[illegible]

Suqьş xəlləre

Mius frontьnda bol'şeviklarnьn çirle atakalarь kire qaqьldьlar.

Doşman Donesnьn urta eleşendə, Izum rajonьnda, kecle artelleriə xəzerlegennən son, kyp sandaqь çəjəyle qəskər həm tank keclərе belən heçymgə başladь. Bol'şeviklarnьn front sьzьqьn ezərgə mataşqan beten bu atakalarь alar ecen keşe həm qoral jaqьnnan zur juqaltular belən sьndьrьldь. Belgorodnьn kөn jaq həm kenbatьş elkələrendəge suqьş qьrlarьnda qatь suqьşlar bulmadь. Xəzergəcə alьnqan məqlymatlarqa qaraqanda, kicə xəbər itelgən, germannarnьn kontratakalarьnda doşman 4.300 keşe, 1.600 pulemjot, 25 tank, 110 tup, 112 granatomjot həm kyp sanda başqa suqьş qorallarьn juqaltqan.

Oreldan kenbatьştaraq Sovetlar yzlərenen jomşaq həm unьşsьz atakalarьn qabatladьlar. Şul uq vaqьtta alar Vəzmanьn kөn jaqьnda həm kөn jaq — kenbatьşta, şulaj uq Aq həm Ladoga kylennən kenbatьştaraq zur suqьş keclərе belən heçymnəren dəvam itterdelər. Alarnьn bu heçymnəre də german qəskərləre tarafьnnan qatь qarşьlьq belən tar-mar itelde həm 283 doşman tankьsь juqqa cьqarьldь.

Germannarnьn suqьşcan ocqьclarь Donesnьn urta eleşendə həm Belgorodnьn kөn jaq — konbatьş eleşendə doşman qəskərlərе tuplanqan urьnnarqa həm kycyce qəskərlərgə heçym itep, 9 jek pojezdьn juqqa cьqardьlar. 16 ncь augusta, tennə belən, german ocqьclarь zur unьşlar belən Valujka, Svoboda, Togorinova, Kastornoj həm Starьj Oskol timer jul stansalarьn bombaladьlar. Nətiçədə 7 pojezd, suqьş qorallarь tejəlgən 50 timer jul vagonь juqqa cьqarьldь həm Poxrofka janьnda saqlьq jaqu əjberlərendə janqьn cьqqan.

15—16 ncь augustlarda 110 Sovet ocqьcь bərep teşerelde, germannarnьn 6 ocqьclarь kire qajtmadьlar.

Germaniənen tiz jereşle ocqьclarь Sitsiliə utrauьnьn dingez elkəsendə doşmannьn urta zurlьqtaqь 2 səydə kiməsenə bomba tiderdelər. Italiənen kөn jaq elkələrenə hava heçyme vaqьtьnda Germaniənen aucь istribetelləre, ber juqaltusьz, doşmannьn 4 ər motorlь 13 bomba taşucь ocqьcьn bərep teşerdelər. Şulaj itep, Germaniənen hava heçymenə qarşь nьqьtmasь Urta dingezdə 13 nce augustan 16 ncь augustqa qədər ingliz həm tөn jaq amerikalьlarnьn 35 ocqьcьn bərep teşerdelər.

Germaniənen tiz jeryce katerlarь kencьqьş Sitsiliə jar bujlarьnda ber doşman esmenesьn torpedaladьlar.

Sitsiliədəge qəskərlər kire caqьrьldьlar

Germaniənen baş komandalьqь estəmə rəveştə taqь tybəndəgecə xəbər itə:

5 atna bujь Germaniənen qorallь kecləre həm ber nicə Italiə diviziəse ... 5 mərtəbə kecle b...

qatь çəvap birelde. Doşmannьn julnь kisərgə omtьlьşlarьna məmkinlek birməydə dingez flotь da qajət zur batьrlьqlar kyrsətte.

Materikta kycə keckenə kimələrdə ...nen həm zenit artelleriə...

Batьr kerəşcelər

Timer jul banditlarь belən kerəş

1943 nce jьlnьn 13 nce ijylendə Idel-Ural tatar legionьnьn kece komandirь T. M. qa 8 legioncь belən julcьlar jertə torqan pojezdnь ozatu burьcь jeklətelə.

Səqət irtənge eclərdə pojezdnь simoforqa jaqьn çirdə banditlar tuqtalar (timer jul qaraucьsьn „tuqtatьrqa" digən signal birergə məçbyr itələr). Pojezd tuqtap elgery belən banditlar vagonnarnьn işeklərеn qamap alalar.

Şul uq vaqьtta tatar legioncьlarь banditlarnь pojezd janьnnan quu ecen berence qul granatlarьn ьrqьtalar. Alarnьn bu eşlərе unьşlь bulьp cьqa. Banditlarnьn butaluьnnan fajdalanьp, alar timer jul dambьsьna cьqьp urnaşu belən qoralqa jabьşalar.

Tөn artьq qaranqь həm jaңqьrlь bula. Şuna ber nidə kyrenmi. Kece komandir M. nьn tərkeme barь tik atьş tauьşlarь iştelgən jaqqa qьna təzəp atalar. Banditlar pojezdqa jaqьnlaşu niəte belən 2 granatomentnь həm 4 pulemjotnь alqa urnaştьralar. Banditlarnьn sanь legioncьlarqa qaraqanda un mərtəbə artьq buluьna həm alarnьn kecle ut acularьna da qaramastan, legioncьlar batьrlarca suqьşqa kereşələr.

...en qaranqьlьqь banditlarqa ...i, qaranqьlьq astьnda suqьşь belən genə ciklənələr. Ləkin jaqtьra başlau belən alar basьmnь kecəjtep, pojezdqa jaqьnnaşьrqa mataşalar.

Tatar legioncьlarьnnan torqan bu keckenə bylek doşmanqa birelmi, suqьşularьn dəvam ittərə. Legioncьlardan berse yterelə, berəy auьr həm ikese çinel jaralana. Şunlьqtan xəl haman kiskenləşə bara.

Banditlar suqьş qьrьn yz qullarьna alu ecen beten məmkinleklərne fajdalanьp, utnь taqьn da kecəjtələr. Ləkin batьr tatar jegetlərе doşmanqa birelmicə, suqьşnь dəvam itterələr. Xətta jaralьlar da taqь qoralqa totьnalar.

Legioncьlar yzləren çinep cьqabьz dip ujlaqan vaqьtlarьnda patronnarьnьn az qaluь belenə. Şuna kyrə atunь bik nьq kimetergə turь kilə. Banditlar bu xəldən fajdalanьp, ut acularьn kecəjtələr. Tatarlar birelmilər! Alar soңqь patronnarьna qədər suqьşalar, ləkin birelmilər! Iskitkec qarşьlьq kyrsətydən qaçiz bulqan banditlar jaqtьru kecəjgənnən son, suqьş qьrьn taşlap urmanqa qacarqa məçbyr bulalar.

Jaxşь qorallanqan 70 bandit, 9 tatar legioncьsьna qarşь tora almьj!

Irtənge səqət 5 lərdə jardəmce pojezdь belən timer jul politsiəse kilə həm banditlar qacqan urmannь uratьp alьp, kyzəty jasьj. Kyp sanda, qan ecendə jatqan pulemjot tasmalarь tabьla. Bu xəl suqьşnьn qatь buluьn ... kyrsətmi, xətta san jaqьnnan ...

Professor fon Mende əfənde jal jortьnda

„Inselhof“ jal jortьnda jal ityce tatar legioncьlarь janьna qunaqqa kilgən kөncьqьş өlkələre ministrьqьnьn bylek çitəkcese professor fon Mende həm Tərkstan milli komitetьnьn prezidentь Vəli Qəjum-Xan əfəndelər jal itycelər tarafьnnan zur şatlьq belən qarşь alьndьlar.

Qunaqlar, jal jortьnьn ecke tərtibe belən tanьşqannan son, kic belən legioncьlar, Tatar milli ojьşmasь həm „Idel-Ural“ gəzitəse vəkillərе belən berlektə kyŋel acu kicəse ojьştьrьldь. Kicədə legioncьlar cьn kyŋeldən professor fon Mende əfəndenen tabiqətnen səjləp beterə almaslьq gyzəl ber çirendə, tatar legioncьlarьna tiz arada jal jortь acuda zur jardəm itkənlegenə zur rəxmətləren belderələr.

Yzenen çəvap syzendə professor fon Mende əfənde:

— Min seznen araqьzda buluьma bik şatlanamьn, hər ber qьsqa buş vaqьtlarьmnь seznen belən bergə bulьrqa, bergə kiŋəşləşergə, fiker alьşьrqa tьrьşam. Xəzerge vaqьtta qomumi doşman bulqan bol'şevizmqa qarşь kөrəş beznen in izge burьcьbьz. Yzegeznen tarixi ilegez bulqan Idel-Uralnь azat ity өcen sez, jəş suqьşcьlar, tatar legionь safьna ojьştьqьz. Sez jal vaqьtьqьznь, german soldatlarь kebek, yzergə yz qa'iləlәregez belən, yz ojegezdə ytkərə almaqanlьq-seznen өcen jal jortь acьq, —

Professor fon Mende əfəndenen soŋqь syzlәre ozaq həm dəvamlь alqьşlar belən ytte.

Qoraldaş tərkstanlь tuqannarьbьznьŋ çitəkcese Vəli Qəjum-Xan yzenen syz başьn: „Tuqannar, duslar həm juldaşlar“ dip başladь.

— Nigə min sezgə tuqannar dim? Cөnki bez jaqьn millәttəşlərebez belən ber julda, ber maqsadta ber yk qomumi doşman bulqan bol'şevizmqa qarşь kөrəşəbez. Jəhyd-bol'şeviklar qul astьnda cirek qasьr bujьna Tərkstan xalqь qatь izeləp kilde. Tarix bezgə yz mөstəqillegebez өcen kөrəş julьn actь. Sez mөstəqil Idel-Ural dəvləte, bez mөstəqil Tərkstan өcen kөrəşəbez. Min seznen bu jal jortьnda xərbi xezməttən son jal ityegezgə bik şatmьn, — dip yz ismennən Tərkstan qoraldaşlarьbьznьŋ teləgen belderde.

Soŋqь syz alьp səjləgən feldfebel Qəlimof əfənde:

— Min əle milli legion ojьştьrьlqanqa qədər, ber jьlqa jaqьn, german xərbi byleklərendə xezmət ittem. 24 jьl bujьna tatar xalqьn mərxəmətsez izep kilgən, beznen milli xisebezne juq itərgə, urьslaştьrьrqa tьrьşqan bol'şeviklardan ilebezne azat ity өcen kөrəşkə qulьma qoral alьp, kyp aubr kөrəşlərdə buldьm. Xəzer julbьz acьq — **mөstəqil Idel-Ural dəvləte өcen, soŋqь çinygə qədər kөrəş!**, — dip qəderle qunaqlarqa legioncьlarьnьn cьn teləkləren belderde.

Duslьq, berdəmlek kicəse legioncьlarda zur tə'sir qaldьrdь.

R. S.
Inselhof

Ukraina ikməge өcen kөrəş

Ispaniə gəzitəse: „Əgər Sovetlar Ukraina өcen kөrəştə çinə almasalar, Russiədə bu qьş qajət kөcle aclьq bulacaq həm Sovetlarnь təmam çinelygə iltəcək“ dip jaza.

Əgər saqlьq ikmək betsə, Ural həm Kafkaznьŋ ruda bajlьqlarь nərsəgə xezmət itəcək soŋ? Ukraina çire xəzer elekkegə qaraqanda kybrək unьş birə. Ukraina ikməge bөten Jevropanь tə'min itərgə çitəcək. Germaniənen suqьşcan kөcləre Ukraina өcen, Ukraina çirlərendə kөrəşələr, Ukraina xalqь da bol'şevizmqa qarşь kөrəştə jardəm itə.

Məskəy həm din

Bөten Sovetlar Sojuzь starostasь Kalininnьŋ — yzenen in qөdrətle „premjer-ministrь“ Stalin bar caqьnda ber məs'ələdə də yz tauьşь juqlьqь hər kemgə də acьq bilgele. Kalinin — ul, tьŋlaucan qurcaq.

Sierək-sierək kenə əgər də bol'şeviklar diktaturasьna inde tuzьp betkən dimakratik bөrkəncege belən jabьnьrqa kirək bulsa, jəisə demokratik qoraldaşlarьn berər rəsmi səjasi belderү belən şaq qatьrьrqa ujlasalar, konstitutsiə bujьnca in zur urьn totqan, ə cьnьnda — qurcaq starosta — Kalininnь minbərgə (tribunaqa) cьqaralar.

Kөn tərtibenə, bol'şeviklar kyzenə aq tap kebek bulqan din məs'ələse tudь. Yzlərenen kөnbatьştaqь həm dingez ar jaqьndaqь „duslarьn“, andaqь dingə ьşanucь xalьqlarnь həm ruxanilarnь bol'şeviklarnьn bu məs'ələdə „turьdan turь zur qədellektə“ səjasi nigezlərе yzgəryen belderergə həm din məs'ələsendə jaŋa adьmlar jasarqa kirək buldь. Rəsmi rəveştə kem anь bөten dөnjaqa işetterə soŋ?! Bilgele səjasi məs'ələlərdə yzenen ber tauьşь da, ber fikre də bulmaqan Kalinin qart cьqa. Ike jөzle, qart xəjləkər kyzləren kykkə kytərep (kyrəsen, Kenteberi arxiepiskobьnnan jaxşь өjrənep qalqandьr), zur mihrbanlьq kyrsətep, kyz jəşlərе belən jaŋadan „aqnь aq tygel, qaranь qara tygel“ dip isbat itə başlьj.

Legion məjdanьnda parad

Unter ofitser Philippь fotosь

Dingə qaraş məs'ələsendə bol'şeviklar nicek kenə qojrьqlarьn borsalar da, nindi genə bitlek kisələr də, xətta rəsmi belderylərendə allasьz Kalininnьŋ: „Dingə ьşanunь bez zur jalqьşu dip qarьjbьz, şuŋa kyrə də bez ana qarşь xalьqnь tərbiələy julь belən kөrəşəbez“ di. Ruxanilarnь sөrgengə çibəry, alarnь ytery, məcetlərne jabьp, klubqa əjləndery, kyrəseŋ, bu bol'şeviklarca — dingə qarşь tərbiə julь belən kөrəşy bulьp cьqa. Bol'şevik agitatsiənen dingə qarşь kөrəştə nigeze bulmaqac, Sovetlar ilendə din qara kөc belən basьldь, din ytergə qatьrlьqlarь çitmi. Şulaj itep bunь genə rəsmi belderylər bulmasьn, bol'şeviklar өcen elekkegecə „din — xalьq aqulь“ bulьp qala.

Angliənen arxiepiskoplarьna Lenin ordennarь biry, tiz arada dingə jaŋa, başqa qaraş tudьru, bolar barsь da tik ber taktik adьm qьna, vaqьtlь artqa cigeny, xalьqnь aldap, yz jaqьna tartu səjasəte ikənе kyrnep tora.

Kalininnьŋ jalqьş əjtep taşlaqan syze, bu rəsmi belderygə nicek ьşanьrqa kirək ikənen acьq kyrsətə.

Neft imperializmь

Soŋqь vaqьtta neft məs'ələse dөnja kyləmendə jaŋadan da əhəmiətle məs'ələlərnen bersenə əjlənde. AQŞ nьŋ kirəge өcen cittən neft alu həm Amerikadan tьş urьnnarda neft cьqanaqlarь bulqan çirlərne satьp alu çəmqiəte buldьru xəbəren Jevropa mətbuqatь ajruca qьzьqsьnьp xəl itə. Berlin mətbuqatьnda da Amerika „neft imperializmь“ turьnda səjlilər. Tөn jaq Amerikada kyptən tygel genə bulьp uzqan neft qьcqьrьşlarь da monь acьq kyrsətələr. Xətta bu vaqiqəqə rəsmi ojьşmalar da qatnaşьrqa turь kilde. Biredə syz, monar qədər Amerika xərbi dingez flotь qaramaqьndaqь jaŋa həm bik baj bulqan kaliforni nefte qьrlarьn monopoliə çəmqiəte „Standart oil“ qulьna tapşьruda bara.

Bu ac kyzle çəmqiət, qulьnnan fajdalь səydənen kityennən qurqьp, aşьqьc rəveştə yzenen jaŋa neft qьrlarьnьn az sandaqь aksiələren kytərenke bahə belən dingez ministrlegenə satarqa telədе. Bu jaŋa neft qьrlarь yzlərenen baj neft cьqanaqlarь belən Tөn jaq Amerikada in baj urьn bulьp xisaplana həm bu cьqanaqlar monа qədər fajdalanьp kilengən ike in zur Pensil'vani həm Kaliforni cьqanaqlarьna qaraqanda da ilgə kybrək neft birergə tieş dilər.

„Tөn jaq Amerikanьŋ neft bajlьqь 20 jьldan da soŋqa qalmьj bety qurqьnьcьlьqь“ turьnda şaulaqan vaqьtta, dingez ministrь NOKS Kaliforniədəge jaŋa neft cьqanaqlarьn, əlbəttə aldan uq belgənder diərgə bula. Məsələn, cьnnan da AQŞ 20 jьldan son yzenen neft cьqanaqlarьnьn meniral majlar belən yzenen kirəgen tə'min ity sәlaxiətlegen juqalta torqan bulsa, eşlekle dairələrnen bu kyŋelsez xəlne buldьrmau caralarьn kyrylәre, əlbəttə, urьnlь bulьr ide. Bu caralar ilnen qaramaqanda bulqan neft cьqanaqlarьnnan saqlьq belən eş itərgə, jəisə neftne almaştьra torqan nərsələr tabu julьn ezlərgə, jəisə in soŋqь ciktə, cittən ilgə çitərlek xəldə sьjьq altьn aqьp kerygə qajtьp qala. Vaşingtonda ьşanьclь keşelər in soŋqь julnь sajlarqa buldьlar. Okean artьndaqь neft taba həm cьqara torqan illərnen yzlәrenə jaki kyrşe dəvlətlərgə kirək bulu ixtimalь belən xisaplaşmьjca, amerikalь əfəndelər yzlərenen tar kyləmdə bulqan iqajstik maqsadlarь өcen, bөten səjasi həm aqca kөcləren şul julqa saludan qurqьp qalmadьlar. Bu xəl neft imperializmьnьn in dorfa kyrneşe tygelme?

Cir şarьnьŋ tikşerelgən neft jatqan çirlərе turьnda syz quzqatsaŋ, yzenen baj neft cьqanaqь belən AQŞ həm SSSR dan qala өcence urьnnь totqan Kөn jaq Amerika qorь çirenen Venetsualqa AQŞ yzenen tabiqi xuçalьq cьqanaqь diep qarьj. Şulaj uq yzək həm Kөn jaq Amerika illərе, məsələn Meksika, Kolumbiə həm Pery Vaşington quşuь belən yz kirəklərennən artьq cьqarqan neft bajlьqlarьn Tөn jaq Amerikaqa tapşьralar. Sovetlar Sojuzь yzenen neft sənaqəte belən dөnja kyləmendə ikence urьnnь totuьna qaramastan, cit ilgə neft cьqarmьj. Kөncьqьş Aziədəge neft cьqa torqan çirlər, məsələn — Japoniə, elektəge Gollandiə, Angliə utraularь, jəisə Birma, Tөn jaq Amerikanь neft belən өstəmə rəveştə tə'min ity xisabьna kermәylərе tabiqi. Dimək jaqьn kөncьqьş həm urta kөncьqьş çirlərе genə qala.

Şulaj uq neft cьqarucь Afrika — Aziə illərennən Tigra həm Efrat, Iran həm Afqanstan, Judiənen alqь өleşe bujlarьnda, bolarnьn in zur kyləme urta dingez ciklərendə jəşəyce xalьqlarnьn jəşəy həm xuçalьq şartlarьna baqlanqan. Inde yzək Aziənen keckenə өleşendə jəşəyce ber nicə jөz million xalьq yzenen tabiqi bajlьqlarьnnan əlbəttə baş tartmajacaqlar. Şunar qaramastan, juqarьda kyrsətelgən çirlərnen neft bajlьqlarьna inglizlər yzlərenen qullarьn salьp, şul dəvlətlərne kөcləy, jəisə vəqdə ity julь belən jarьm xөkymət ojьşmasь tөsendəge monopoliə çəmqiətlərenə birergə məçbyr ittelər.

Biredə syz jaqьn həm urta kөncьqьştaqь neft cьqa torqan çirlər turьnda bara: (kөnbatьştan kөncьqьşqa taba) Misьrda, (Qьzьl dingez jarьnьŋ tөn jaq — kөnbatьş өleşe) Iraqta, (Tigradan kөnbatьşqa ike ølkəse Mosula jaqьnьnda həm Iraq — Iran cigendə Kerkuda janьnda), Baxrei utraular tөrkeme (Persiə dingez qultьqьnda), Iranda (Şat-Əl'-Arab jaqьnьnnan başlap, Tigra həm Efratqa qədər dəvam itkən neft jatьmlarnьn bik baj urnь, şulaj uq bik az tikşerelgən ilnen yzək həm kөncьqьş өleşlərе), Afqanstanda (bik baj neft tabьla torqan urnь) həm Indiədə. Juqarьda kyrsətelgən illərnen neft bajlьqlarьna Tөn jaq Amerikanьn kyze tөşə qalsa, ul vaqьtta, şunьn nigezendə, berence nəybəttə Angliə həm soŋqь cikta bu neft bajlьqьnьn cьn xuçalarь tarafьnnan qatь tauьş qubacaq. **Tөn jaq neft imperializmь tarafьnnan quzqatьlqan bu kөrəştə Jevropa qorь çirendəge xalьqlarnьn məxəbbətlərе yzlərenə tabiqət tarafьnnan birelgən bajlьqlarьn citkə birergə teləməyce xalьqlar jaqьnda. Cөnki bu bajlьq alar өcen, Jevropa belən ekonomik jaqtan eş itkən vaqьtta, in qimmətle xəzinə bulьp toracaqta.**

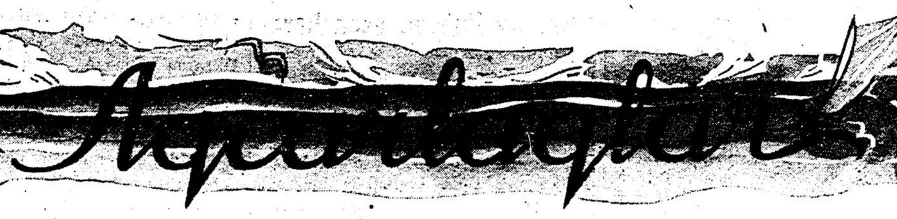

ŞƏRIF KAMAL

(Dəvamь. Başь uzqan sannarda)

Cuar ojьqlar

Qəzizə irtən joqьsьnnan ujanqanda, hər vaqьt işetelep; qolaqlarь kynegep betkən qalьn və tonьq avaz, işek aldьnda əjlənderep qujqan taz østenə su tamcьlarь tøşkən şikelle gømerdəp tora ide. Azqьna tuqtьj, taqьn gømberdəp kitə ... Ul carşau arqьlь, ənkəsenen jaqьnda ikənlegen sizep:

— Ətkəj kem belən søjli? — dide.

— Tor inde, balaqajьm, torьrqa vaqьt... Kem belən søjləsen, — „Məkəj" ne stansaqa çibərə torqandьr.

Qarcьq sonqь syzləren ber tørle rizasьzlьq və rənçelgən tauьş belən əjtte. Qəzizə Məkəjne stansaqa çibərynen məqnəsen anlьj ide. Şunlьqtan anьn joqьdan ujanqandaqь saf tojqь və xissiatь şinə qujdь. Urnьnnan kynelsez genə torьp, lətif və çьlь ajaqlarьna ojьq belən citekləren tarta başladь. Carşaunьn ikence jaqьndaqь arlь-birle jørep torqan ənkəsenen kyləgəse yk gəvdələngən kəjefsezlek bulьp anьn kyzenə, bigerək tə kynlenə caqьlьp tora ide.

Analь-qьzlь alarnьn monda berence mərtəbə kilylərе ide. Qəzizənen bala caqьnda uq alar Saricendə toralar. Ata başlarь Şərəfi aqaj bajtaq jьllardan birle promьjslacь jəvrilərdə xezmət itə; ber nicə jьldan birle seld vaqtьnda xuçalarnьn şuşь promьjslasьnda aj jarьmlar camasь balьq tozlau eşendə tora ide. Bu jьl inde [illegible] yze belən alьp baruьn belderde. „Yzegezne genə inde kemgə qaldьrasьn... Dalada bulsa da, icmasam, janьmda bulьrsьz"... dip alarqa şəfqət kyrsətte. Vaqiqən, bu jьl bolaj da kyp xəserət tartqan bu keckenə qa'ilənen taqьn ajьrьlьp taraluь, xosusmana belən qьz øcen təxəmmele citen və ec øzərlek ber xəl ide. Şunьn øcen babajnьn „Icmasam yz janьmda bulьrsьz" digən syze ana belən qьznьn qajqьlь kynellərenə azraq çuanьc birde. Əmma kitər vaqьt çitkəc, „dala" qa səfər niəte belən təjəlep cьqqanda və yzlərenen jarlь qьna fəqir işegenə jozaq salqanda, nihajət izvozcik: „Nu əjdə bismilla" dip atьn quzqatьp bolarnь pristingə alьp kitkəndə — qarcьq ece øzelep, yksep-yksep çьladь. Anьn køz køne genə ylgən jeget uqlь øcen bulqan xəserəte janadan quzqalqan ide. Gyjə anьn berdən-ber søjgən uqlь, elek vaqьtlar baj xezmətennən øjgə, ənkəsenen xəlen belergə qajtqanь şikelle, xəzerdə də qajdandьr øjgə qajtьp kilə, ləkin işek bikləngən bula. Çьlap torqan buş və kynelsez fatirnьn tərəzələrennən qarьj-qarьj da kire qajtьp kitə... Qarcьq şularnь kynlenə kiterep yksep-yksep çьlьj. Qəzizə anar qarap, jəşen tota almьj çьlьj ide. Şunda da, səfər digən nərsə jaxşь: şatlьqnьn şatlьqьna qatnaşa, xəserətlene də tørlecə məşqul itep xəserəten çinələjtə. Alar paraxodqa utьrqac çьlamьj, sьqtanmьj qьna kildelər. Monda kilgəc tə qartnьn dala digəne alarqa bik yk nacar tə'sir birməde. Tirə jaq saf qomlьq, ber jaqta ocsьz, qьrьjsьz çəjelep jaltьrap jatqan dingez, ikence jaqta jьraqta matur qəzəmətle taular, qaraqan sajьn alarnь kynelləndərə, rəxət kenə monlandьra ide. Tora torqan urьnnarь da irken və jaqtь qьna bulьp, şuşь zirədə yk qajnaşqan „yz keşelər" tatar jegetlərenen buluь da alar øcen kynelsez tygel ide.

Şulajda dønjanьn tьnьcsьzlьqь, dønja xətle, bersenen søjekle uqlь, ikencesenen bik jaqьn kyrgən tuqanь øcen bulqan xəserətlərenə qaraqanda bajtaq çinel, ləkin daimi bulqan ber can tьnьcsьzlьqlarь bar; monda ul alarnьn eclərendə əllə nindi ber unajsьz çirne haman əkerenləp tьrnьj, rəxətsezləndərə ide. Ul isə qartnьn şaqtьj qьna isertkeckə møptələ buluь, anьn ajaqtan jьqьlьrlьq qədər ecye bik sirək bula, ləkin aqcasь bula torьp təmam ajьq jørye də şulaj uq jьş bulmьjdьr ide. Ul yze ajьq caqьnda xatьnьna qatь møqaməle tygel, Qəzizəgə şəfqətle. Əmma iserek caqьnda taqьn da jomşap kitə. Şulajda, berdən: hər vaqьt aqcaqa integep toruqa qaramьj, eşləp tapqan juqlь-barlь aqcasьn ərəm itye, ikencedən: yzlərenə berdən-ber arqa tajanьcь bulqan ølkən keşenen daimən tøple və ьşanьclь xəldə genə buluьn cьn kynellərе belən teləp torqanda — şul keşenen kirle-morlь søjlənep torucь ber çylər qiafətendə kyrenye alarnьn çanlarьn auьrttьra ide.

Menə xəzer, Qəzizənen joqьdan ujanqandaqь matur tojqьlarьn çimergən „Məkəj (Məhdi) ne Stansaqa çibəry" əngəməse də şuşь çan, auьrttьrqьc məs'ələnen ber kisəge ide. Şøjləki: qart, araqьsь betkənnen irtəsendə, kyp ytsə, berər kønnən son, motlaqa qaraucь daqьstanlьq qomьqnь stansaqa çibəry xəstəren kyrə başladь. Xəzer anьn araqьsь betkəngə inde ike køn bar ide.

Keckenə və iske genə, ləkin yzlərenеke bulqanqa, həmdə kyptənnən birle kyrə-kyrə iələşkəngə yzlərenə søjkemle genə kyrenə torqan samavarnь Qəzizə østəlgə kytərgəndə atalarь kilep kerde. Səqidə apaj anьn østenə qaramьjca qьna: „Eşen rətlənderqənder axrьsь, nicek jəş jegetlər şikelle işektən şoma kerə? Işekne calt itterep genə jabьp quja!" Kynlennən keckenə genə ber istihza kicerde. Ləkin tьşqa cьqarьp ber syz də əjtməde. Cønki barьber, ni genə əjtsə də tegenen men mərtəbə təkrar itkən çəvabьn taqьn ber mərtəbə təkrarlatuqa qьna səbəp bulacaqьn belə ide. Ul teləsə jaxşьlap, teləsə aculanьp əjtsen, Şərəfi aqajnьn çəvabь haman ber:

— Juq, bolaj, az qьna... Əllə nik ec auьrta, tøşep tora, unajьraq bulmasmь, dim, ...

Qarcьqь teləsə nixətle syz ozajtsьn, ul artьq çəvap birep mataşmьj ide, jə ujqa qalьp endəşmi tora, jəisə başqa berər syz tabьp, monь artqa qaldьrьrqa [illegible]

— Et xalьq ta son! Nevodcьlarnь əjtəm, jøz illeləp keşe, xatьn-qьzь bergə, ber kazarmada coqьrdaşalar umarta kebek qajnьj! Qajda ul carşaularda-nilər, qajda ojat, qajda izət... Ber jaqta xatьn-qьzь tyşələ, ikence jaqta irlərе aunap jata... Kicə kerep cьqqan idem — kəmit inde menə!

— Marçalar son ni eşkə kilgən? — dide Qəzizə.

— Alar qьzьm seliotkanь sortь-sortь belən sajlьjlar, bacunkalarqa tezep tutьralar. Anasь teləsə Qəzizə də alar belən eşlər. Auьr tygel bit ul. Çьr køj. ujьn kølkc arasьnda xarap kynelle bula! Təmam şajtan tujь jasьjlar.

Qarcьq əkren genə:

— Ni bulqan eşləməskə... — dide. Və Qəzizə nərsə əjter, dip kølemserəp. søjgən kyze belən anar qaradь.

Qəzizə acьlьp uq:

— Keşelər eşləgəndə ni eşləp min tik torьjm! — dide.

Qəzizənen kynellənep kenə birgən bu çəvabьnnan atasь belən anasь eclərennən azraq søjendelər. Anasьnьn şunda uq: „Yzenə əjbət kenə berər kylməklek eşləsə, ni jaxşь bulьr!" dip kynelennən kicte. „Ije şul, øc kylməklek østenə taqьn ber jəşelle-qьzьllь matur qьna bizəyle kylmək..." Ber az tafsilqa da kynle kitte. Əmma atasьnьn zihne andьj maturlьq jaqьna auьşmadь: tupas qьna: „Arь-bire rasxodqa jarar icmasa..." dip kynelenə kilde.

Qart ul məs'əlene ozajtmьjca, şulaj qьna qaldьrьrqa tieş kyrep başqa məs'ələgə kycte.

— Əx, dide — elekke kyrşik (balьq auь kiməsen başqarucь) jaxşь keşe ide... Bu jьl kilməgən, aulьnda qalqan, inde enese anьn urnьnda... Nacar, əllə nindi təmsə nərsə. Əx tege bətbəxet urьs bulsada cibər keşe ide. Urьstan, tatardan andьjlar sirək ocrьj anasь, təmam yz keşen, møselman keşese kebek jaqьla ide məlqun!...

Qarcьq Qəzizəgə digən qьzьllь kylməgen kyz aldьna kiterep ujlap torqanda, qartnьn əllə nitkən ber urьsnь maqtau belən sygy qatьş saqьnьp søjləylərеn berdə əhəmiət birep tьnlamьj. Ecennən: „Bergə eckənsez, şunar kyrə syzegezdə kileşkən bulьr..." dide. Şərəfi aqaj ber cьnajaq eckəc taqьn şunь uq başladь:

— Juq, ul əjbət keşe ide jøze qara... Ənə Qəzizənen zəngər sarfinkə jaulьqь bar ide ic, bьltьr alьp qajtqan idem — anьn byləge şul, Petrovskidə ajьrlьşqan caqta: mə, imeş, Şərəfi Usipec, qьzьna minnən padarka bulsьn... ni dip əjtergə kirək, almьj jaramьj bit, gəver bulsa da jaqьnnьq kyrsətə ikən... Jarar, dim Stipan Fedoric, daj box sina dobri zdoroviə...

Qəzizə anьn syzen bylep:

— Ətkəj, sində anьn qьzьna berər byl ək birəse ide! — dide.

— Anьn qьzь juq şul, ir balalar qьna, şunda da marçasьna, dip ber par cuar ojьqlar alьp birdem. Əlege anannьqь şikellelər ide. Ikesen də bergə alqan idem.

Qəzizə ənkəsenen ajaqьna qarap:

— Əjbət kenə idelər jana caqta. dide.

Səqidə apajda utьrqan çirendə ber ajaqьn alqaraq suzьp, cuarlьqь unьp betkən tøsmersez ojьqьna quanmьjca qьna qarap:

— Byləkkə qarşь byl ək birmicə jaxşь bulmьj inde... jana caqta bik matur idelər, jaratьp kigən idem; bizəyle citekkə oşanqьrь idelər... dide.

Cuar ojьqlarnьn bolaj maqtaluьna Şərəfi aqajnьn azraq kəjfedə kilde. Cønki monьn belən, yzenen byl ək alьş, byl ək bireş kebek „neckə" eşlərdə də xəbərsez tygellege kyrenye østenə, xatьn-qьz əjbere ala bely turьsьnda unqanlьqьda isbat itelə ide.

Ul mьjьq astьnnan az qьna kølemserəp:

[illegible] şalla, anьn monardan cibərlərе bar əle? — dide.

Qarcьq çuaşqьna tauьş belən:

— Citeklər də kirək ide... Yzemnekelərnen kiərleklərе də qalmaqan, Qəzizənekelər də iskerə inde, — dide.

Qəzizə ənkəsenen qolaqьna ijelep şьpьrt qьna.

— Juq. ənkəj. mina cuar ojьqlar belən şiblitlər. — dide.

Şərəfi aqaj Qəzizənen syzen işetmicə. xatьnьna qarap. salmaq qьna:

— Citeklərne inde alla bojьrsa bəjrəmgə taba alьrbьz. — dide.

Ul cьnajaqьn qaplap cьqьp kitkəc Qəzizə:

— Ənkəj. qajsь bəjrəmgə taba ul? — dide.

Qarcьq az qьna ujlap tordь da. kynelsez genə itterep:

— Belmim qьzьm.... dide.

Bəjrəmlər jьraq ide əle.

(Dəvamь bar.)

Dingez kyrneşe

Tuqan il turьnda çьr

Tuqan ilem Idel-Ural.
Aşlarь maj. suь bal.
Anda minem qəziz anam.
Anda minem søjgən jar.

Ix. tuqan il. tuqan il.
Bez qajtьrbьz irtəgə.
Bez qajtьrbьz jaular bulьp,
Irek alьp irkəgə.

Tuqan ildə sular aqsьn,
Yssen gøllər tuqajda.
Mondьj jəmle. mondьj dərtle.
Gøl cəcəktəj il qajda?

Xaqlьq jaulap. irek daulap,
Kytərelde ullarьn.
Şatlansьnnar. maqtansьnnar
Alma kebek qьzlarьn.

Bez qajtьrbьz illərgə,
Xənçər taqьp billərgə.
Jauьz doşman jəşi almas,
Tuьp yskən çirlərdə.

Leg. X.

Jəhydlər Avstraliədə

Avstraliəgə jəhydlər XIX ncь qasьr başьnda qьna kerə başladьlar. 1817 nce jьlda Sidnejdə jəhyd çəməqətlege ojьştьrьla. Xəzerge kөndə Avstraliədə torqan 6 500 000 xalьqqa 40 000 jəhyd turь kilə. Şulardan 15 000 Sidnejdə, 7000 Mel'burnda həm başqa zur şəhərlərdə toralar. Iņ zur bankalar, bөten səydə eşlare, iņ jaxşь otel'lar həm kynel acu urьnnarь həmmәse jəhydlər qulьnda. Xөkymətneņ zur joqьntьlь xezmət urьnnarьndaqь cinovniklarь, ilneņ kypcelek tabiplarь həm advokatlarь jəhydlərdən qibarət.

Avstraliədə torucь xalьqlarnьņ ⁴/₅ өleşe şəhərlərdə jəşilər. Çir şarьndaqь başqa məmləkətlərgə qaraqanda, monda eşcelər өcen iņ qьsqa eş kөne bulьp, iņ juqarь eş xaqь tylənə. Ildə jalcьlar bөtenləj juq diərgə jarьj. Xətta millionerlar da yz ajaq kiemnəren yzlәre tazartьrqa, xatьnnarьna өj eşendә bulьşlьq kyrsәtergә məçbyrlər.

Avstraliədə sьjnfi ajrьmlьq juq. Hər eşceneņ diərlek yz өje, yz aftomobile bar. Alarnьņ xatьn-qьzlarь çefәk ojьqlar qьna kiәlәr.

Ilneņ bu dərəçədə baj həm juqarь tormьşta torucь jəhydlәr: „Bezneņ xezmət çimeşe“, — dip kyrsәtergә tьrьşalar. Ləkin Avstraliə çire bajlьqь belən 6 500 000 xalьqnь qьna tə'min ity tygel, 100 000 000 gə jaqьn xalьqnь tujdьrьp tora alьr ide.

Soņqь vaqьtlarda Avstraliədə jəhydlərgə qarşь xərəkət kecəjde. Kardinal Dvajer yz vəqəzendə jəhydlərgə qarata: „Bezdə Mammona padişalьq itə. Jəhyd bankirlarь Angliə həm Avstraliə өstennən xakimlek itələr. Yzlərenə kirәk bulqan vaqьtta xөkymətlərne urьnnan tөşerələr. Jəhyd xezmətkərlərenə qajət zur eş xaqь tylərgə riza bulmaqan өcen sezneņ xezmətkərlərne də almaşьnьrqa məçbyr itələr,“ di.

Jevropaqa qarşь hөçymneņ qiьnlьqlarь

London radiolarь sojuzdaşlarьnьņ Jevropaqa hөçym jasarqa ujlaqan təqdirdə bulacaq qiьnlьqlar turьnda bik acьq rəveştə xəbər itələr. Şulajuq radio, Germaniə soldatlarьnьņ Sitsiliə həm kөncьqьş frontьndaqь unьşlьqlarьn, qajət osta suqьşlarьn kyrsәtep, sojuzdaşlar aldьnda qajət qatь həm zur bәreleşlәr torqanьn xəbər itə. Şulaj uq bu radio xəbərendə Jevropanьņ yzəge bulqan Germaniəgə hөçym ity өcen sojuzdaşlarnьņ kөc jaqьnnan bik nьq өsten bulularь kirək. Bu өstenlek isə sojuzdaşlarda juq, diələ.

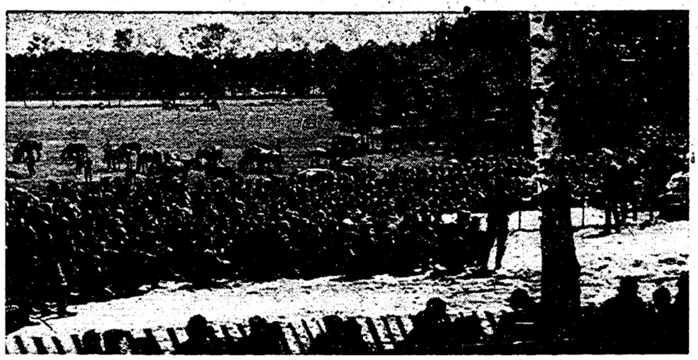

Legioncьlar matur, kiņ jalanda jal itələr — Unter ofitser Philipps fotosь

Amerikanьņ qomsьzlьqь

Soņqь vaqьtta Amerika mətbuqatь AQŞ nьņ qurqьnьcsьzlьqьn tə'min ity turьnda bik nьq əhəmiət birə. Berence qarauda bu xəl bik urьnlь həm tabiqi ber eş kebek kyrenə — hər ber dəvlət yzeneņ qurqьnьcsьzlьqьn tə'min ity turьnda qajqьrtьrqa xaqlь. Ləkin Amerika mətbuqatьn nьqraq əhəmiət birep tikşersəņ, bu urьnda syz Amerikanьņ qurqьnьcsьzlьqьn tə'min ity turьnda barmьjca, kiresencə, tərle xəjlələr astьnda Amerika imperializmьnьņ qurqьnьcsьzlьqьn tə'min ity turьnda bara. Amerikalьlar, AQŞ nьņ qurqьnьcsьzlьqьn tə'min ityne — bөten dөnja өstennən xakimlek ity dip aņlьjlar. Vaşington xalьqara zandarmasь urnьn biləp, xalьqara qanun sьqaru eşlәren həm anь tormьşqa ytkәry xakimlegәn yz qaramaqьna alьrqa teli. AQŞ nьņ qurqьnьcsьzlьqьn tə'min ity, xalьqara kyləmdə bolaj bulьp sьqa: „Min sezne qәjeplim, min sezne xөkem itəm, min sezneņ өstən xөkem qərarьn qəmələ aşьram“ syzlərennən qibarət.

Amerikanьņ qurqьnьcsьzlьqь, alarnьņ mətbuqatь jazuьnca AQŞ tan jьraqta, bөten dөnja kyləmenə çəjelgən diņgez həm hava kөclәre bazasьna nigezlәngәn bulьrqa tieş. Qurqьnьcsьzlьqnьņ berence sьzьqь Atlantik okeanь aşa, N'ju-Faundlennan başlap Bermudqa qədər həm Aetil utraularьnnan alьp Gvianqa qədər həm Bөjek okean aşa — Somoa utraularь tөrkemennən başlap Aleut utraularьna qədər bulqan çirlər genə Amerikanьņ qomsьzlьqьn qənaqətləndermi. „Qurqьnьcsьzlьqьbьz өcen“ digən sьltau belən, Vaşington, Gerenlandiə, Islandiə həm Azor utraularь belən də idarə itәrgә teli.

Robert Mak Rormik digən berәy Amerikanьņ „Cikago Tribyn“ gəzitəsendə bu zonaqa Şatlandiə də kertelergə tieş digən fikerne quətləp jaza. Afrika zonasь xəzergə qədər tөgəl bilgelənməgən əle, ləkin ul kөnbatьş həm kөn jaq Afrikanь bөtenləje belən yz ecenə kertə dip ujlarqa kirək. Kөnjaq Amerikanьņ barlьq illәre kyptən inde bu zona ecenə kertelgənnər. Jaņa Zelandiə həm Avstraliə Tьn okeanda „AQŞ nьņ qurqьnьcsьzlьqьn“ tə'min itycе nьqьtmalar bulьp xezmət itәrgә tieşlər.

Amerika zurnalь „Ameriken Merkuri“ elekkege holland Hindstanь elek Angliə qulьnda bulqan Malaja arxipelagь Qtaj (!), Japoniə (!!) həm Sebernеņ (!!!) kөncьqьş өleşe өstennən AQŞ nьņ protektoratlьq ityen dəqvəli. Seber, amerikalьlarnь ajruca qьzьqsьndьra. 1941 nce jьlnьņ 20 nce ijyլendə yk inde, Amerikanьņ kontradmiralь Vudvort „Niju-Jork Çernel end Amerikən“ gəzitəsendə AQŞ qa Seber jarlarьnda hava bazalarь kirәklegen jazьp sьqqan ide. Rejter agentlьqь Ruzvelt belən Cercilneņ soņqь ocraşuьna birgən aņlatmasьnda Ruzveltnьņ Stalinnan Japoniəgə qarşь hөçym ity өcen Seberdәge Sovet hava bazalarьn Amerikaqa biryen sorauьn, acьqtan-acьq, əjtep ytte. Amerika gəzitəlәre bu məs'ələne, Angliə tarafьnnan taşlama julь belən birelgən ingliz bazalarьn AQŞ nicek fajdalanьrqa xaqlь bulsa, seberdəge hava bazalarьnnan da ul fajdalanьrqa xaqlь dip acьqlьjlar.

„AQŞ nьņ qurqьnьcsьzlьqь“ turьnda tikşerə torqac, amerikalьlar yzlәreneņ kartalarьn tulьsь belən acьp taşlьjlar, Amerikanьņ „qurqьnьcsьzlьqь“ barь tik AQŞ nьņ Jevropa, Afrika, Aziə həm Avstraliə illərenə qarata bulqan imperialistik qomsьzlьqьnnan qьna qibarət ikənlege hər kem өcen də acьq ber məs'ələ. Amerikalьlarnьņ aņlauьnca, AQŞ nьņ qurqьnьcsьzlьq zonasь 55 million kv. kilometrdan artьq qorь çirne, 250 million kv. kilometr diņgezne həm tərle rasadan torqan 830 million xalьqnь yz ecenə ala. Bu zona 132 million xalьqnь ecenə alqan 9 million kv. kilometrlьq çirne saqlau өcen „qurqьnьcsьzlьqnь tə'min ity zonasь“ bulьp xezmət itәrgә tieş.

Bu imperializm bөten dөnja xalqьnьņ məqsədenə genə qapma-qarşь kilmicə, xətta bu əjber AQŞ nьņ bygenge duslarьn da şikləndеrə. Cөnki xəzerge vaqьtqa qədər, bu suqьşta, Angliə suqьş qьrьnda tybəndəgelərne juqalttь:

	kv. km da	jəşəyce xalьq	kerem (Million funt sterlinglarda)	cьqьm (Million funt sterlinglarda)
Gernsi həm Çernsi	195	92 000	—	—
Borneo həm Saravak	189 361	713 000	4,0	5,0
Gongkong	1 012	1 028 000	29,7	31,8
Malaja arxipelagь	144 750	4 266 000	5,1	7,1
Birma	604 744	14 657 000	17,9	37,4
Barlьqь	940 062	20 756 000	66,7	80,8

Yzeneņ sojuzdaşь Amerika belən barqan yz ara kөrəşendə:

	kv. km da	jəşəyce xalьq	kerem	cьqьm
Niju-Faundlend	421 670	294 000	5,0	6,6
Bermud utraularь	49	31 000	1,1	0,1
Baxam utraularь	11 409	67 000	1,1	0,2
Jamajka	12 224	1 173 000	6,5	5,0
Santa Luciə	603	57 000	?	?
Frinidad	5 017	464 000	6,0	?
Antikva	1 712	?	0,7	0,6
Çordeştoun	231 744	387 000	2,3	2,3
Kingstoun	490	193 000	0,6	0,6
Barlьqь	648 853	2 616 000	23,3	15,9

Natiçələr menə şunnan qibarət: Britaniə imperiəsen tarqatьrqa kereşkən Cercil genə tygel, xətta hərber inglizgə də bu turьda bik nьq ujlanьrqa urьn bar.

„AQŞ nьņ qurqьnьcsьzlьqь“ syze ingliz telendə „Angliə өcen qurqьnьcsьzlьq“ bulьp işetelə.

Jaņa german tөten ətqeçь

Buş vaqьtta

Baj xəter

Çəqrəfiədən soraular N-1

I. Çir şarьnda nindi:

1- jьlqa iņ ozьn bulьp sanala həm ul çir şarьnьņ qajsь өleşendə?

2- Iņ kyp sulь jьlqa?

3- Iņ tirən urьn nindi diņgezneņ qajsь buqazьnda?

4- Iņ zur şarlauq bar, ul qajsь jьlqada həm çir şarьnьņ qajsь өlşendə?

II. Amerikanь acucь diņgezceneņ isme həm ul qajsь qasьrda jəşəgən?

III. „Xəzer tөn jaq qotьpta səqət nicə?“ digən sorauqa nicek çavap birə alasьz?

IV. Gol'fştrom aqьmь nindi, aqьm həm ul Jevropa jarlarьna qajdan aqьp kilə?

V. Ber millionnan artьq xalьq jəşi torqan şəhərlərdən Aziədə nicə şəhər bar, alarnьņ isemlәre həm alar qajsь məmləkətlərdə?

VI. Idel-Uralda nindi kurort urьnnarь beləsez?

Syz jarьşь (Krossvort) N 6

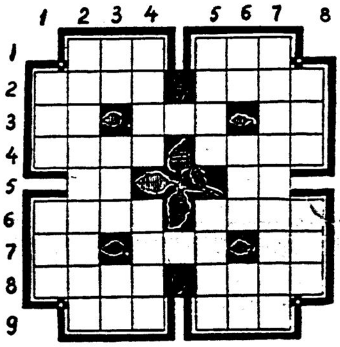

Gorizontal' bujьnca:

1. Ul, — cabatanь da aşata dilər; juqarь tormьşlь keşe.
2. Qөref-qadət; ana utrьp jөrilər.
3. Qilem, — baş xərefennən başqa; ireksez keşe: ədəbi əsər tөrenen berence həm azaqqь xərfe.
4. Tigez; ireklelek.
5. Biy terminь: qəçəpləngəndə qullanьla torqan endəş syz.
6. German telendə — „anda“ digən syz; Urta diņgezdəge ber utrau.
7. Almaşlьq; qart əni: biry.
8. Tamaşa urьnь; Kafkazdaqь jьlqa.
9. Tөrkstanca — abьj; tau toqьmь.

Vertikal' bujьnca:

1. Jьlasaņ - ismen tabarsьn; jaqьn iptəş.
2. Dəylətneņ tьşqь səydəne yz qulьnda qna totuь.
3. Tөsneņ berse; aj iseme — azaqqь xərefennən başqa; Gorizontal'dəge 8 nce neņ soņqь ike xərefe.
4. Kiemneņ ber өleşe; jort xəjvanь.
5. Treklek iəseneņ jəş vaqtь; ber nərsəneņ junьp taşlaqan urьnь.
6. Çir ylcəy berlege; qajqь; Jevropadaqь jьlqanьņ həm Aziə belən Jevropanь bylyce taunьņ baş xərefləre.
7. Tatarnьņ ataqlь jazucьsь.
8. Tantanalь vəqdə; keşe gəydəse.

Kyrgəzmə bylmə

Idel-Ural tatar legionьnьn soldatlar aşxanəse qarşьnda acьlqan „K y r g ə z m ə b y l m ə“ legioncьlar əcen cьnnan da jal vaqьtьn kynelle ytkəry, tuqan ilebezne saqьnьp iskə alu, xalqььzнын tarixь, hənərcelege belən tanьşu urnь buldь. Gəzitəbeznen 31 nce sanьnda „S ə l ə t l e q u l l a r“ digən fotomantazььzda „Kyrgəzmə bylmə“ də bulqan qajber eksponatlarnь həm hənərce legioncьlarnь kyrsətep kitkən idek.

Legioncьlarda „Kyrgəzmə bylmə“nen nindi xis qaldьruьn, alarnьn „Kyrgəzmə bylmə“senen istəlek dəftərendə jazqan jazmalarь acьq kyrsətələr. Şuna kyrə gəzitəbeznen bu bitendə kyp istəleklərnen ber nicəsen basarqa buldьq.

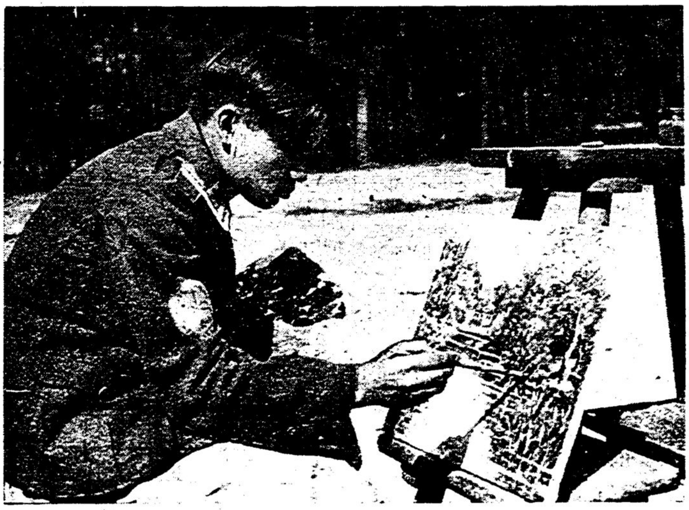

Rəssam Xəmief eş əstendə

12. V. 1943

Tarixta tatar xalqь şəreqtə baj həm zur mədəniətle xalьqlar itep sanala ide. Ləkin urьs imperializmьnьn basьmь astьnda anьn kyp talantlarь. içadlarь juqalьp kildelər.

Bez. legioncьlar. xalqььzнын keckenə əleşe. Şulaj da. beznen eşlər arqьlь. xalqььzнын barlьq eşlərgə sələtle bulqanlьqь tanьla. Minem kyz aldьmda Xəmief. Şambazof. Izbuldin əfəndelərnen rəsemlərə həm başqa bik kyp legioncьlarnьn qul eşlərə. Bolar barsь da qadi bujaular. qadi qorallar belən genə eşləngən nərsələr. Şuna qaramastan alar ber qadi eşlənmələr genə bulьp qalmьjca. tarix aqьmьn. anьn beznen əcen jabьlьp qalqan bitlərен kyz aldьna acalar. Xalqььzнын məstəqil jəşəye memkinlegen kyrsətələr.

Leg. M. B.

22. V. 1943

Kyrgəzmədəge eksponatlarnь qaraqannan son. xalqььzнын ytkəndəge tormьşь kyz aldьnnan uzdь. Mində yzebeznen tuqan ilebez — Idel-Uralnь jrtqьc bol'şeviklardan qotqaru əcen janadan jana kərəş dərtlərе tudь.

Leg. X. Zəki

20. VII. 1943

Kyrgəzmə bylməsendəge rəsemnər həm tatar xuçalьqьnda qullanьla

Saban tuj kyrneşe

torqan qadi qorallar mina bik nьq tə'sir qaldьrdьlar. Yzebezgə məstəqil Idel-Ural dəvləte təzegənnən son mədəniətebez zur adьmnar belən alqa baracaqь hic şiksez. Kyrgəzmədə qatnaşucь legioncьlarqa zur rəxmət belderəmen.

Leg. D.

6. VIII. 1943

Min yzemnen qəmeremdə berence mərtəbə cьn tatar tarixь kyrneşləren həm vəkilləren kyrəm. Xəmief əfəndenen „Aq Idel bujь“, „Saban-tuj“, „Milli biy“ tatar tormьşьn, bəjrəmen, kynel acu kyrneşləren kyrsətkən rəsemləren qaraqannan son, kyp vaqьtlar ujlanьrlьq ujlar qaldьra... Cənki ul bəjrəmnər beznen tarixi atababalarььzdan kilgən, xalqььzqa sьjfatlь milli bəjrəmnərebez, beznen „Sovetlar çənnətendə xalьqlar atasьnьn“ jubaşcьlьqь astьnda milli bəjrəmnərebez juqala bara ide. Şulaj uq sonqь jьllarda milli kynelle bəjrəmnərnen elektəgecə zur kyləmdə, zur şatlьq belən ytə almauь. xalqььzнын tormьş şartlarь qatь dərəçədə auьr buluь zur səbəp buldь.

Min tik Germaniə ilendə genə andaqь tormьş həm yzebeznen milli tarixььz belən tanьşqac qьna bol'şeviklar qul astьnda xalqььzнын izelyen. xalьqnь milli mədəniəttən citkə tartularьn anladьm.

Beznen millətebeznen yseşen jaqlaucь german xəkymətenə həm xalqььznь Jevropa xalьqlarь kyz aldьnda kyrnekle urьnqa quja alqan millət julbaşcьlarььz Qəjaz Isxaqi həm Şəfi Almas əfəndelərgə zur rəxmət.

Min xalqььzнын alqa kitye belən şatlanam həm xalqьm əcen cьn kyneldən xezmət itərgə tьrьşam.

Leg. A. Abdulla

Tatar qьzь

Ytər çinelmi
Uttan həm sudan.

★

Əj, Idel-Ural!
Beznen ilebez.
Sine bez tizdən
Azat itərbez.

Leg. M. Z.

Yzlərе təkergən qojьdan su ecələr

Kyptən tygel genə Məskəy radiosь SSSR xalьq komissariatь tarafьnnan professor-inzener Ramzinqa jana təzeleştəge qazan ujlap cьqaruь əcen „Stalin premiəse“ bilgelənganənen belderde.

Bəten çir şarьna şaulaqan „Ramzin protsesь“ əle də beznen xəterebezdə acьq tora. Bu protsesta SSSR nьn bik kyp qalimnərе şpionlьqta. baş-baştaqlьq. qortqьclьqta qəjeplənep kyp jьllarqa sərgengə çibərelgənnər ide. Xəzer inde yzlərenə kirək bulqac, yzlərе təkergən qojьdan su ecərgə məçbyr buldьlar.

Karl Radek janadan səjasi səxnəgə kytərelde

Sokol'nikof. Rozengol's. Rakovski konterrevolytsiə tərkeme belən bergə. bol'şeviklar tarafьnnan 25 jьlqa sərgengə çibərelgən jəhyd Karl Radek janadan səjasi səxnəgə kytərelde. Bol'şeviklar yzlərenen səjasi propaganda julьnda ber nindi də pьcraqlьqlardan cirqanmьjlar. Kicəge doşman NKVD ostalьqь belən. bygen „jardəmce“ gə əjləndərelde. Jəhyd Radek qələme belən fajdalanьp. Russiə xalqьn vatanlьq kərəşenə caqьru. bol'şeviklarnьn tərle xəjlələrenə təşengən keşelərgə bu barььer kəlke eş bulьp qьna kyrenə.

Britaniə səydə flotьnьn xəle

Angliə səydə flotьnьn kyləme 5 million tonnaqa caqlь təşte. Suqьş başlanqan vaqьtta Angliə səydə flotьnьn kyləme 21,3 million tonnaqa bərəbər ide. Şulaj itep 47 aj suqьş dəverendə Angliə yz səydə flotьnьn 3/4 eleşen juqaltqan. Xəzerge kendə Angliə səydə flotь Japoniə həm Amerika səydə flotьnnan kyp mərtəbələr jomşaq. Xətta Norvegiə səydə flotьnьn kyləmenə çitye də bik şikle. Bu isə Angliə suqьş flotьnьn 4 jьllьq suqьş dəverendə nindi xəlgə teşkənen kyrsətə.

Tatar jəşlərə bəjrəmdə kynel acalar

Çəjge irtədə

Qьzarьp cьqa
Qojaş cit ildə.
Tuqan ilemne
Isemə təşerə.

★

Ix. sin tuqan il —
Danlь kin Idel,
Menə bygen də
Xətergə kilden.

★

Bez sində tuqan,
Sinnən su eckən;
Həm kinlegendə
Qolaclap jəzgən.

★

Sində janqьraqan
Babajlar danь,
Bez jərəklərdə
Saqlьjььz anь.

★

Sinen ullarьn
Batьr həm cьdam,

Çavaplь redaktor leg. Qiam Qəlief.
Idarənen adresь: Tatarische Zeitung. Berlin W 8, Behrenstraße 65/III.
Matbaqa: Deutscher Verlag. Berlin.